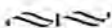

Globalizációs kihívás – új (preventív) kontrollstratégiák

„Az az ember, aki kész szabadságát feláldozni biztonságaért, mindkettőt el fogja veszíteni.”

(BENJAMIN FRANKLIN)

Az erkölcsi norma értéket oltalmaz, a jogi (büntetőjogi) norma érdeket, s szerencsés esetben egyúttal értéket is véd. Az érték egyetemes, az érdek partikuláris. Így fordulhat elő, hogy a mindennapi döntések során a kettő olykor összeütközésbe kerül, s nemritkán nehéz eldönteni, hogy a büntetőjogi norma érvényesítése értéket véd-e vagy inkább rombol. Rögzíthetjük továbbá, hogy mind a kockázatok megítélésében, mind a különféle veszélyektől való félelmek és szorongások megélésében elsődlegesen a közösségi-vallási alapokon álló, a kultúrák által közvetített értékek és normák játszanak szerepet. Ezek determinálják az embereknek, azok csoportjainak és reprezentánsainak reakcióit.

A társadalmak értékrendjében és érdekprioritásában fokozatosan olyan ártrendeződés következett be, ami azt igényli, hogy a *normalitás és deviancia* fogalmát, valamint a kettő között húzódó határokat is *újrarendeljük*.² Különösen az új devianciák kellő – filozófiai és morális – alátámasztása nélkülözhetetlen, ami azonban nem egyszerű feladat, mert annak sikere csak jelentős társadalmi támogatottsággal volna elképzelhető. Nem könnyű tudomásul vetetni az államok polgáiraival, hogy egy mégoly kegyetlenül elkövetett emberölésnél léteznek – az előbbihez viszonyítva – a társadalom érdekei és védelme (sőt kifejezetten az emberiség megmaradása) szemszögéből nézve mérhetetlenül súlyosabb bűnök, amelyek vagy megtorlatlanul maradnak, vagy jelenleg nem ismerünk hatékony büntetési eszközöket az ezeket megvalósítók megbüntetésére, sőt az egész büntetőjog-dogmatika lényegében képtelen befogadni ezeket a devianciákat.³ További nehézségekkel is szembe

¹ Prof. emeritus Irk Ferenc, az OKRI nyugalmazott igazgatója.

² A nagyszámú devianciakutatásra ld. a múlt század '80-as éveiben államilag szponzorált társadalmi beilleszkedési zavarok (TBZ) kutatásokat. Újabban: Maria MARKANTONATOU: Der Modernisierungsprozess staatlicher Sozialkontrolle. Kriminologische Forschungsberichte Band 124. Max-Planck-Institut für ausländisches und Internationales Strafrecht, Freiburg, 2005, 43–44. o.

³ E problémák részletezését lásd például a következő tanulmányban: Ulrich SIEBER: Die Zukunft des europäischen Strafrechts – Ein neuer Ansatz zu den Zielen und Modellen des europäischen Strafrechtssystems. ZStW, 121 Heft 1, 2009, 1–67. o.

kell néznie a büntetőjognak akkor, amikor több állam vagy államrégió büntetőjogi elveinek és gyakorlatának összehangolása válik szükségessé.

A büntetőjog hagyományos szerepvállalásáról

A büntetőjog konvencionálisan az érték- és érdekdimenziókban képes az emberi magartást befolyásolni. Már a gazdasági tevékenység, az ökonomiai érdekek primátusa felvetette annak kérdését, hogy a büntetőjog képes-e egyáltalán a gazdasági folyamatok megsegítésére. Ekkor vált először kétségessé⁴ az a tétel, amit a kriminológusok szilárdan vallanak, nevezetesen: „a kriminalitás morális kategóriája indokolt, indokolható, tehát érvényes.” A gazdasági tevékenység ugyanis feltűnő ellenállást mutat a kriminalizálással szemben.⁵ A tíz évvel ezelőtti megfogalmazás is azt sugallja, hogy a bűnügyi tudományok utóvédharcokat folytatnak a modernizáció bűnözésével szemben, mind kevesebb morális támasszal és mindinkább kudarcra ítélve. Az akkor még csak kialakulóban levő rizikó társadalom új jelenségei, az azokra mindinkább képtelen és inadekvát büntető-jogtudományi válaszok azt jelzik, hogy mára ez a folyamat felgyorsult és visszafordíthatatlannak tűnik.

Ulrich Sieber „A büntetőjog határai” című munkáiban⁶ mint büntetőjogász több figyelemre méltó megállapítást tesz. Ezek közül a következők – témánk szempontjából – különösen tanulságosak.

- A gyors átalakulás legfontosabb jele, hogy végleg befellezteni látszik a klasszikus jogi és politikai kategóriák közötti különbségtételek lehetőségének. Olyanokról van szó, mint belső és külső biztonság, háború és bűnözés, prevenció és represszió, rendőrség és katonaság, titkosszolgálat és rendőrség, nemkülönben háború és béke. Ezek nem csupán jelenségek, amelyek ma megjelennek és holnap eltűnnek, hanem olyan *minőségi változások*, amelyeknek következményei vannak a büntetőjogra és annak hatáira.⁷
- A határokon átnyúló bűnözés, és ennek részeként a nemzetközi szervezett bűnözés mindennél világosabbá teszi, hogy az *európai társadalmak számára legnagyobb veszélyt jelentő bűnözési formákkal szemben a hagyományos*

⁴Fritz Sack: Társadalmi átalakulás és kriminalitás – Társadalmi átalakulás mint kriminalitás. In: Irk Ferenc (szerk.): Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-német Kriminológiai Szimpózium. Budapest, 1995. augusztus 20-25. OKKri, Budapest, 1996. 95-132. o.

⁵Uo.

⁶Első változata 2004-ben, alaposan átdolgozott és kibővített verziója 2007-ben jelent meg. Lásd Ulrich Sieber: Grenzen des Strafrechts. In: Hans-Jörg Albrecht – Ulrich Sieber (Hrsg.): Perspektiven der strafrechtlichen Forschung. Duncker & Humblot, Berlin, 2004. 35-79. o.; Ulrich Sieber: Grenzen des Strafrechts. ZStW 119, 2007, Heft 1, 1-68 o.

⁷Vö: Sieber: l. m. (2004) 42. o.

(és államokként elveiben is jelentős eltéréseket mutató) nemzeti jogalkotással és – alkalmazással gyakorlatilag semmire sem lehet menni. De ugyanez vonatkozik a számítógépes és a gazdasági bűnözésre. Ezek a bűncselekményfajták ma már meghaladják a tradicionális büntetőjognak nemcsak a területi, de a funkcionális határait is.⁸ A transznacionális bűnözés – aminek alapjait a globalizáció teremtette meg az 1990-es évek elejétől, a világot átfogó kommunikáció, interakció és szervezettség által – minden korábbi méretet meghalad. A területi határok korlátai közé szorított állami kontroll ezekkel a bűncselekmény-fajtákkal szemben gyakorlatilag tehetetlen. Ugyanez vonatkozik a nemzetközi pénzügyi kereskedelemre. Az államhatárok ezeknek a műveleteknek nem képesek gátat szabni. Annál kevésbé, mert nemzetközi relációban – miként erre már utaltunk – *eltérő értékek és normarendszerek érvényesülnek*, ezért a különféle jogesetek egységes megítélésére olykor még szomszédos vagy egyébként kereskedelmi kapcsolatban levő országok között is kevés az esély.⁹

- Olyan szempontoknak kell előtérbe kerülniük, amelyek korábban sem voltak ismeretlenek, noha nem tartoztak kifejezetten a büntetőjog területén alkalmazott eszközök közé. Ilyen pl. a kölcsönös bizalom, aminek során problémacentrikus kiutat lehet találni egymással nem harmonizáló jogszabályok esetén is a kölcsönösen kielégítő megoldás érdekében. De egyre gyakrabban esik szó – elsősorban az Európai Unión belül – *közös szankcionálási jog* megalkotására, sőt munkálatok folynak egy *közös büntetőjogi ún. mintakódex* megalkotására.¹⁰ Hasonló fáradozások más sikerrel jártak a közjog területén. Ezeknek az erőfeszítéseknek lehet végeredménye egy *európai büntetőjog megalkotása*.¹¹
- Nyilvánvaló, hogy egy ilyen jogforrás megszületését számos egyéb jogforrásnak kell megelőznie, amik között első helyen szerepel egy, vélhetően a korábban kudarcba fulladtnál általánosabb, mégis a legfontosabb uniós alapjogokat és köteleket tartalmazó *EU-alkotmány megalkotása*. Folytatni kell, vagy ahol ez még nem történt meg: el kell kezdeni az *EU-államok büntetőjogi összehasonlító elemzését*, hogy ezek fényében lehetőség nyíljon egy egységes uniós kódex megalkotására. Ennek részeként vizsgálni kell azt is: milyen lehetőségek vannak arra, hogy az Unió tagállamai viszonyossági alapon *elismerjék egymás országában a kölcsönös érdekek tárgykörébe tartozó döntések érvényességét*.¹²

⁸ Uo. 43. o.

⁹ Uo. 45-46. o.

¹⁰ Jelenleg a freiburgi Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrechtben folynak ezek a munkálatok, egyelőre még kutatási szinten.

¹¹ Vö.: SIEBER: i. m. (2004) 35-79. o. (47. oldal, és az ott a 28-as lábjegyzet alatt idézett irodalom.)

¹² Uo. 48-50. o.

Más szemszögből közelíti meg a kérdést *Peter-Alexis Albrecht*, aki arra mutat rá, hogy vannak, akik szerint a büntetőjog nem képes az állam védelmére, hanem csak arra alkalmas, hogy a jogtalanságot nyilvánosan skandalálja és szankcionálja.¹³ A „háború a terror ellen” egy első pillantásra alig észrevehető további áldozatot is követel: *küszöbön áll a jogállami büntetőjog megsemmisülése*. Ennek bizonyítéka, hogy hosszabb idő óta közbeszéd tárgya az imént már említett ún. „ellenség büntetőjoga”. Szerinte ennek lényege, hogy e felfogás az emberi mivoltot fel kívánja osztani, ami által a jog megsemmisülése kap jelentős támogatást. Ezért volna fontos, hogy Európában a büntetőjog elvei egységesen védelmet élvezhessenek.¹⁴ Ez azonban elképzelhetetlen a jog humanizálása nélkül. Ennek „alapja az olyan alkotmányos értékrend, amelynek csúcspontján az egyes ember méltósága foglal helyet.”¹⁵

A bűnkockázat kezeléséről

A büntetéselméletnek hosszú időn keresztül egyik sarokköve volt a tettarányosság. Az újabb büntetéselméletek több irányból is megtámadták ezt a nézetet. Egyrészt oly módon, hogy a büntetőeljárásban (vagy már azt megelőzően, esetleg azt kiváltandó), korábban ismeretlen módszereket alkalmazva nagy súlyt helyeznek a *tettes és a sértett viszonyára*,¹⁶ másrészt úgy, hogy – az előbbi szemlélettel összefüggésben – nemcsak a tettes által már elkövetett cselekményre, hanem a *várható viselkedésre* is figyelemmel vannak. Mindkét felfogás büntetés-tani szempontból erősen megkérdőjelezhető, és eliminálja azt a hagyományos álláspontot, ami szerint a büntetés egyetlen feladata az elkövetett vétekek kiváltott társadalmi-közösségi felháborodás – megfelelő jogi csatornák közé terelt – érvényre juttatása. A kifogásolt szemléletnek az eluralkodása azt is jelenti, hogy az igazságtétel, tehát az *igazságosság primátusát felváltja a racionalitás, a hasznosság*. Ez természetesen nem feltétlenül káros,

¹³ Így lásd korábban Günther JAKOB: *Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgutverletzung*. ZStW 97, 1985, 751–785. o.; újabban Günther JAKOB: *Das Selbstverständnis der Strafrechtswissenschaft vor den Herausforderungen der Gegenwart*. In: Eser, A. – Hassemer, W. – Burkhardt, B. (Hrsg.): *Die deutsche Strafrechtswissenschaft vor der Jahrtausendwende. Rückbesinnung und Ausblick. Dokumentation einer Tagung vom 3–6 Oktober 1999 in der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften XIV*. Beck, München, 2000, 47–56. o.; Günther JAKOB: *Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht*. HRRS Online-Zeitschrift, Heft 4, März, 2004, 88. és köv. o.

¹⁴ Vö.: Peter-Alexis ALBRECHT: „Krieg gegen den Terror” – Konsequenzen für ein rechtsstaatliches Strafrecht. ZStW 117, Heft 4, 2005, 852–864. o.

¹⁵ FINSZTER Géza – KOPINAY László: *Maradhat-e az alkotmányos jogállam Magyarországon? Jogtudományi Közlemény*, 2015/12., 570–579. A szerzők idézik Jürgen Habermast is, aki „az emberi méltóságot annak a kapcsolatok határozza meg, ami egy szabad társadalomban a jogot és a morált összeköti, mint valamennyi alapjog tartalmának morális forrása”. Jürgen HABERMAS: *Esszé Európa alkotmányáról*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2012, 15. o.

¹⁶ Ennek részletes bemutatását és hazai alkalmazását lásd különösen: BARABÁS A. Tünde: *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. OKRI, Budapest, 2014

csupán nehezen illeszthető a büntetőjog hagyományos keretei közé. A *konvencionális büntetőjogi felfogás* nem tűri a bűnössel való egyezkedést, a bűn aszerinti értékelését, hogy az elkövetést miként éli meg a sértett, s a büntetés tényét vagy mértékét nem kizárólag a jog által is értékelt morális vétkek, annak súlyossága határozza meg, hanem egy sor praktikus szempont. Mindazonáltal a bűnesetek többségében ma még a tettarányosság annak eredeti formájában érvényesül. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy az ítélkezési gyakorlatban – egyre növekvő számban és gyakran súlyos következményeket maguk után vonó esetekben – számos ellentmondást, hiányosságot és bizonytalanságot tapasztalunk.

E legutóbbi hiátussal összefüggésben célszerű egy kicsit a *globalizációs problémákra* koncentrálni. Az utóbbi – immár csaknem fél évszázados múltú vizsgálatainkból – világtrendnek több olyan jellegzetessége is mindinkább előtérbe kerül, ami a hagyományos büntetőjogi szemlélet érvényesülésében – az előbb említettek is jelentősen meghaladó – zavarokat okoz. Nem elsősorban a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kétségességére gondolunk (ez tulajdonképpen nem új jelenség, csupán jelen világunkban növekedett meg jelentősen a súlya), hanem arra, hogy a rizikótársadalom – a hosszú távon jelentkező kockázatok kimenetelének bizonytalansága miatt – hozza a büntetőjogi eszköztár egészét lehetetlen helyzetbe, állítja megoldhatatlan feladatok elé.¹⁷ Fontos változásra hívja fel a figyelmet *Frank Neubacher* elemzése a büntetőjog szerepének átalakulásáról a rizikótársadalomban.¹⁸ Azt hangoztatja, hogy egyébként nagyon eltérő gondolkodású szerzők, mint pl. Günther Jakobs¹⁹, Cornelius Prittwitz²⁰ vagy Detlev Frehsee²¹ egyöntetűen arra a következtetésre jutottak, miszerint a büntetőjog alapvető átalakuláson ment át az utóbbi évtizedekben. Ezt a változást az jellemzi leginkább, hogy kialakulóban van a „rizikó-büntetőjog”, sőt az „ellenséggel szembeni büntetőjog” („Feindstrafrecht”), ami már a jogállamiság kereteit feszegeti, sőt ha úgy tetszik: gyakorlatilag kijátssza. A rizikótársadalom ugyanis – folytatja fejtegetését *Neubacher* – mindenütt jelen van, a büntetőjog azonban csak azokra a nehezen ellenőrizhető absztrakt veszélyekre reagál fokozott mértékben kriminalizálással, amelyek egyre összetettebbek és mind kevésbé válnak megérthetővé, egyre

¹⁷ Cornelius PRITTWITZ: *Strafrecht und Risiko*. In: A. Bora (Hrsg.): *Rechtliches Risikomanagement*. Duncker & Humblot, 1999, 193–206. o.; Cornelius PRITTWITZ: *Skizzen zu Strafrecht und Kriminalpolitik in Zeiten der Globalisierung*. In: C. Prittwitz – I. Manoledakis (Hrsg.): *Strafrechtsprobleme an der Jahrtausendwende*. Deutsch-Griechisches Symposium Rostock, 2000, 163–175. o.; SIEBER: i. m. 2007.

¹⁸ Frank NEUBACHER: *An den Grenzen des Strafrechts – Stalking, Graffiti, Weisungsverstöße*. ZStW 118, Heft 4, 2006, 855–877. o.

¹⁹ JAKOBS: i. m. 1985, 751. o.

²⁰ PRITTWITZ: i. m. 1999.

²¹ Detlev FREHSEE: *Verschwindet der Rechtsstaat? Neue Kriminalpolitik*, 11/1999, 16–21. o.; Detlev FREHSEE: *Der Rechtsstaat verschwindet*. Duncker & Humblot, Berlin, 2003, 330. o.

inkább absztrakt jogtárgyakat védenek és emiatt mind nehezebben lesznek végrehajthatók.

Ehhez járul hozzá az a szemlélet, amelyik szerint a kockázatok általában nem szűrhetők ki, csak gyakoriságuk és kimenetelük súlyossága befolyásolható. A feladat az, hogy a kockázatokat sikerüljön társadalmilag elfogadható keretek között tartani. Ennek megfelelően alakul a kockázatkezelés súlypontja is: inkább a potenciális elkövetőket és a potenciális áldozatokat kell lehetőség szerint a bűncselekménybe keveredéstől megóvni, s kevésbé célszerű az erőket a konkrét elkövetőkre és áldozatokra koncentrálni.²²

A bűncselekmények e körében fokozódó igény mutatkozik a tettek ún. előmezejének kriminalizálására („Vorfeldkriminalisierung”), aminek kielégítése nemcsak a szabadságjogok korlátozásának veszélyével jár, hanem – a kontrollálhatóság fantáziaszüleménye okán – a büntetőjoggal szemben is kielégíthetetlen elvárásokat támaszt. Ennek már ma látványos, az egész büntetőjog hagyományos rendszerét felbolygató jelei vannak, amelyek közül elég a bizonyítási teher megfordíthatóságára utalni.²³

E témakör kapcsán feltétlenül szükséges röviden visszaidézni azokat a gondolatokat, amelyeket Bócz Endre a személyi társadalomra veszélyességről vett papírra majd' három és fél évtizeddel ezelőtt.²⁴ Monográfiáját ennyi év távlatából újra olvasva szinte érthetetlen, hogy ma is inspiráló gondolatait a büntetőjogászok miért nem méltatták azokat megillető figyelemre. Amíg a cselekmény társadalomra veszélyességéről az elmúlt néhány évtizedben számos – olykor egymással felelő – publikáció látott nyomdafestéket, addig a szakmai közvélemény érdeklődését mintha elkerülte volna Bócz fontos megállapításokat tartalmazó könyve. Az előző bekezdésben bemutatott, és a soron következő, a veszélyeztető bűncselekmények új veszélyeit taglaló rész között szinte megkerülhetetlen, hogy tisztázzuk: mit is értünk egy személy (és itt csak jelzésszerűen megemlítve: egy intézmény) személyi (intézményi) társadalomveszélyességén.

Bócz úgy véli, hogy „... a személyiség tevékenységének a jog, erkölcs stb. szabályaihoz való viszonya a személyiség társadalmi minőségének – negatív viszonyulás esetén a személyi társadalomveszélyesség tényének – megismerési forrása.” Majd így folytatja: „A személyi társadalomveszélyesség megál-

²² Barbara H. BOER: Justice in the Risk Society. Challenging and Re-affirming Justice in Late Modernity. Sage Publications, London, 2003, 46. o.

²³ Vö.: FRESE: i. m. 1999, 20. o.; ULRICH SIEBEK: A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és a külső biztonság nyomában. In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 47. kötet. OKRI, Budapest, 2010, 131–149. o.; KOPRIK László: Kriminológia II. kötet. Magyar Közlöny és Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, különösen: 310., 429., 547. o.

²⁴ Bócz Endre: A személyi társadalomveszélyesség a büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. A szerző jövő igényei iránt elkötelezettségét számos más munkája is bizonyítja. Ilyen például: Bócz Endre: Gondolatok a számítástechnika lehetőségeiről az ügyészi szervezetben. Ügyéségi Értesítő, 1985/4., 44–48. o.

lapítása tehát lényegéből következően *prognosztikus értékítélet* (kiemelés: IF) a személyiség jövőbeli tevékenységére vonatkozóan; azt fejezi ki, hogy az illető részéről társadalomra veszélyes tevékenység kifejtése – reális lehetőség; valószínű.²⁵ Az időtényező fontosságát mutatja Bócznál az a tény, hogy később ismét kihangsúlyozza: „A személyi társadalomveszélyesség fogalmkörébe vont jelenségek [...] a személyiséget kizárólag a jövőre vetítik, jövőbeli tevékenységének társadalmi értékelése szemszögéből jellemzik.”²⁶

Az egyén és környezete viszonyának elemzéséről az elmúlt évtizedek kriminológiai kutatásai során sok szó esett. Ezeket egészíti ki Bócz, amikor megállapítja: „A személyi társadalomveszélyesség a személyiségnek meghatározott – hátrányos, káros – társadalmi tartalmat hordozó cselekvésre való hajlandóságában áll, és csak a környezettel való kölcsönhatás elemeként realizálódhat, mint a környezeti tendenciákba való – társadalmi elvárások és követelmények szempontjából inadekvát – beavatkozás.”²⁷

A következőkben az „*ex ante*” csoportba sorolt büntetések elfogadhatóságáról kialakítandó véleményünk során szintén érdemes Bócz véleményét megismerni, aki a következőket írja: „Míg ugyanis a személyiség társadalomra veszélyességének fogalmi eleme az esetleges – reálisan fenyegető – hátrány bizonytalan, jövőbeli, s ezért meghatározatlan volta, addig a cselekmény fogalmilag egy már lezajlott, s ezért teljesen determinált olyan történést jelöl, amely lényegéből fakadóan a környezetben visszafordíthatatlan változásokat hozott létre. Éppen ezek a már bekövetkezett változások azok, amelyek miatt a társadalmi környezet szűkebb vagy tágabb körben, kisebb vagy nagyobb mértékben érdekeltté vált a tevékenység adott szakaszában és valamilyen normarendszerben az adott fajta tevékenységszakaszt »cselekményként« definiálta.”²⁸ Úgy véli továbbá, hogy a „személyi társadalomveszélyesség [...] fogalmilag nem öleli fel annak a társadalomra veszélyes cselekménynek a konkrét jellemzőit, amelynek az elkövetése a személyiség részéről fenyeget. Nem lehet tehát a személyi társadalomveszélyesség megismerését lehetővé tevő tényekből azt megjósolni, hogy az illető hol, mikor, milyen tárggyal kapcsolatban és miként fog cselekedni, tevékenységének melyik szakasza és milyen normarendszerbe, annak melyik szabályába fog ütközni.”²⁹ Épp ezért a „személyi társadalomveszélyesség társadalmi-politikai tartalmát a személyiségnek a társadalmi haladás objektív követelményeihez való negatív viszonyában, lényegét pedig a személyiségnek a társadalmi haladás érdekeivel ellentétes, s az ezen érdekeket kifejező szociális normarendszerekbe ütköző te-

²⁵ Bócz: i. m. 1983, 90-91. o.

²⁶ Bócz: i. m. 1983, 117. o.

²⁷ Bócz: i. m. 1983, 121. o.

²⁸ Bócz: i. m. 1983, 220. o.

²⁹ Bócz: i. m. 1983, 228. o.

vékenységében jelöltük meg.³⁰ Épp ezért a „személyi társadalomveszélyességet a személyiség és a társadalom olyan kapcsolatrendszerének fogjuk fel, melyben a kölcsönviszony aktív, dinamikus összetevőjének tekintett személyiség állapota folytán azzal a tulajdonsággal rendelkezik, hogy károsan foghatni a társadalomra [...] a személyi társadalomveszélyesség egyetlen lehetséges megnyilvánulási formája a tevékenység. Más szóval: a társadalomra az a személy veszélyes, aki a társadalomra veszélyes tevékenységet folytat (kiemelés: IF).³¹ Bócz erről nem tesz említést, azonban feltehetően nem idegen gondolkodásától az a megállapítás, hogy a társadalomra veszélyesség e típusának fennállását alkotmányos-jogállami eszközökkel bizonyítani kell ahhoz, hogy a gyanú megalapozottnak legyen tekinthető.

Itt kapcsolódhatunk Ulrich Sieber korábbi, előzőekben többször idézett gondolatmenetéhez, aki azt folytatva, a belőle adódó legfontosabb tanulságokat legutóbb 2016-ban foglalta össze.³² Részletesen bemutatja azokat a tetteket, amelyek esetében már nem az *ex post* szemléletnek megfelelően érvényesülő represszív büntetések, hanem az *ex ante elv szerinti prevenció eszközöket veti be a hatalom*. A veszélyeztető bűncselekmények elvi alapjaira építkező szemlélet lényege, hogy büntethetőnek nyilvánítja a tett tervezésének korai fázisát. A hagyományos elveken alapuló veszélyeztető bűncselekményektől eltérően az új felfogás lényege, hogy a veszélyességet nem valamely tett (cselekedet) megvalósulásának kockázata, hanem mindenekelőtt a (potenciális) tettesben rejlő kriminális szándék határozza meg. Az érvényben lévő terrorizmus-büntetőjog alkalmazása során Németországban már ez az elv érvényesül.³³ A globalizáció és a vele együtt járó gazdasági-társadalmi változások következményeként a büntetőjogi intézményrendszer lebontásának vagyunk tanúi, aminek legfeltűnőbb megnyilvánulása, hogy a *büntetőjogon alapuló bűnözéskontroll szerepét mindinkább átveszi a biztonsági jogon nyugvó bűnözéskontroll*.³⁴ Ez részben a pénzügyi bűncselekmények körében érvényesül, amelynek során nem büntetőjogi, hanem pénzügyi jogi eszközökkel hajtanak be (koboznak el) olyan tetteket, amelyeknek jogszerű eredetét a delikvens nem tudja megfelelő módon igazolni. Ebbe a körbe sorolják a biztonsági őrizet alkalmazását éppúgy, mint a veszélyelhárítási, valamint a migrációs témakörökön belül a jog körébe sorolható tetteket Sieber hangsúlyozza, hogy a felsoroltak éppúgy *ingatag jogdogmatikai lábakon állnak*, mint a háború és béke, a belső és a külső bizton-

³⁰ Bócz: i. m. 1983, 234. o.

³¹ Bócz: i. m. 1983, 286. o.

³² Ulrich Sieber: Der Paradigmenwechsel von Strafrecht zum Sicherheitsrecht. In: Tiedemann-Sieber-Satzger-Burchard-Brodowski (Hrsg.): Die Verfassung moderner Strafrechtspflege. Erinnerung an Joachim Vogel. MPICCC, Baden-Baden, 2016, 351-372. o.

³³ Sieber: i. m. 2016, 355-356. o.

³⁴ Ennek részletes ismertetését lásd Sieber: i. m. 2016, 357-364. o.

ság védelmének célját szolgáló szabályozások. Nemkülönben ellentmondások azoknak a jogi előírásoknak a megítélése, amelyek a törvény által védendőnek nyilvánított jogi tárgyak civil szervezetek általi védendő metódusát szabályozzák, különös tekintettel a magánszervezetek által a beosztottaik számára hozott saját szabályzataikra. A bűnösségre alapozó sok évszázados büntetőjogi elvek helyét gyorsuló tempóban foglalja el a veszélyelhárításnak prioritást biztosító, és a veszély megalapozottságára építkező, a büntetőjogi eszköztárat gyakran igénybe sem vevő veszélyelhárítási preventív bűnözés-kontroll.³⁵

A globalizáció egy különleges következménye, hogy számos esetben a nemzetállami territórium kontrolljának hiánya a *szabadságot védő garanciák* elvesztését jelenti. A nemzeteken átívelő nem büntetőjogi kontrollstratégiák új modellje azzal is járhat, hogy az egyén által valamely államban élvezett védelem hatékonysága csökken. A különböző jogsegély-egyezmények alapján a külföldi jog feltétlen elismerése megfosztja az egyént a hatékony jogvédelemtől.³⁶ Ugyanakkor az sem elhanyagolható szempont, hogy épp a nemzetközi megállapodások hiánya vezethet oda, hogy amíg valamely tett elkövetése esetén egyik országban büntetés jár, egy másikban a megfelelő jogi környezet hiányában ugyanez a cselekmény túrt vagy támogatott. A nemzetközi jogirodalomban ma még keresve sem találni példát arra, hogy ha valamelyik állam a saját területén belül büntetni rendelt olyan magatartást, *amelyiknek más országbeli megvalósítása a magatartást tilalmazó ország számára (főként gazdasági) hásszonnal jár*, a tilalmat egy (vagy bármelyik) másik országban elkövetett tett esetén is érvényesíteni akarná. Tipikusan ebbe a körbe tartozik a *gazdasági kizsákmányolás* külföldre telepítése, amelynek számos formája ellen küzdenek különféle ENSZ (például ILO³⁷) és más, főként emberjogi és/vagy jogvédő szervezetek.

Utóhang

Az előzőekben bemutatott kockázatkezelési metódusok rendszerszintű konfliktusokra hívták fel figyelmünket. Ilyen lehet a hatalom küldetésstudata, aminek folytán (helytelenül) nemhogy a nemzet javát nem keresi, hanem abban a meggyőződésben cselekszik, hogy annak ő az egyedüli letéteményese.³⁸ A világ különböző beállítottságú erőközpontjaiban egyre gyakrabban találunk olyan, gyakran populistának nevezett irányzatokat, amelyek

³⁵ SIEBER: i. m. 2016, 366–367. o.

³⁶ SIEBER: i. m. 2016, 365. o.

³⁷ ILO = International Labour Organization

³⁸ Lásd erről bővebben: FINSZTER-KORINEK: i. m. 573. o.

jobb esetben a felmerülő nehézségekre gyors és egyszerű válaszokat ígérnek, rosszabb esetben cselekvéseiket is ilyen szemlélet vezérli. Erre vezethető vissza mind a bonyolult jelenségeket sokoldalúan kutatni, a reaktív és preventív intézkedések rövid és hosszú távú következményeit is alaposan elemezni kívánó szemlélet lehetőség szerinti háttérbe szorítása, sőt zavaró tényezőként annak negligálása. E felfogás uralomra jutásának egyenes folyamányai a rossz, megalapozatlan döntések káros következményei, amelyek szintén rendszerbe szerveződhetnek. Az ilyen következmények jellegzetessége, hogy egy (többé-kevésbé kiszámíthatatlan, tehát bizonytalan, nem vagy csak nehezen prognosztizálható) ideig előbb észre sem vehetők, később még egy ideig kezelhetők, de valószínűsíthetően utóbb robbanáshoz vezetnek.³⁹ Különösen veszélyes lehet a helyzet akkor, ha a mindenkori hatalom nemcsak hogy nem áll ellen, hanem szövetkezik azokkal a gazdasági erőközpontokkal, amelyeket – ma még legalábbis többnyire – kizárólag saját rövid távú céljaik elérése érdekében, lehetőleg jogi eszközökkel jól körbezárt érdekeik vezérelnek. Ez a nézet egyenesen vezet el ahhoz a fajta államirányítási szemlélethez, amelyik jellemvonása a represszív büntetőjog felváltása a preventív büntetőjoggal.⁴⁰ Ez viszont már természetesen oda lyukad ki, hogy a jogállami garanciák egy része megsemmisül, ami pedig a szabadság és a biztonság kényes egyensúlyának elvesztéséhez, a „safety first” szemlélethez vezet.

Elgondolkodtató, hogy erről a fejleményről a kriminológusok többsége – itthon és gyakran külföldön is – mintha nem venne tudomást. Az állami túlhatalomról, az állam és a nagyvállalatok közötti kapcsolatokról, ezek lehetséges kedvezőtlen következményeiről évek, sőt egyes témakörökben évtizedek óta olvashatók kutatások, kritikai írások, amelyek azonban úgy tűnik, hogy az úgynevezett mainstream írástudóknak még az ingerküszöbét sem érik el. A kutatási preferenciák nincsenek összhangban a társadalom számára veszélyt jelentő cselekmények fontossági rangsorával. A kriminológia fő irányvonalát meghatározó kriminológusok tévednek, ha úgy vélik, hogy a globális veszélyeket magukban hordozó aktuális és egyre egzaktabb módokon prognosztizálható kártételek társadalmi-gazdasági-hatalmi összefüggéseiről szabad nem tudomást venni⁴¹, netán elégséges lehet a jelen populáris problémáira, a napi hírekbe illeszthető globális veszélyekre (mint például a terro-

³⁹ Ilyenek a forradalmak, a kedvezőtlen börtönviszonyok, a túlzásfolt közötti közlekedés, az atomerőmű-használat, a kizsákmányoló mezőgazdasági termelés, a légköri környezetterhelés – és a sor folytatható.

⁴⁰ Lásd erről például SIEBER: i. m. 2016, 371. o.

⁴¹ Így például BOFRÉNYI Andrea – GÖRZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LEVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Writers Kruwer, Budapest, 2016. A több mint 1000 oldal terjedelmű kötetben például az ökológia és a bűnözés kapcsolatáról még tárgymutatói szinten sem történnék említés.

rizmus, vagy a nemzetközi szervezett bűnözés) korlátozni kutatásaikat és állásfoglalásaikat. Ebből következően azonban e tudományágnak nehéz lesz máról holnapra a valódi új kihívásokra proaktív válaszokkal szolgálni. A kutatók többsége ugyan sok érdekes témával foglalkozik, azonban globális rendszerkritikát többnyire hiába keresünk műveikben. Ez a huszadik század második felében is már alig elfogadható szemlélet mintha tartósan megrekedt volna a huszonegyedik század „felkent” szakértői körében.⁴² És nem csak országunk határain belül.

⁴² A magyarországi átfogó kriminológiai munkák közül épp ezért tekinthetjük 2017 elején is egyedülként tartósan forrásértékű műnek Korinek László 2010-ben megjelent kétötetes monográfiáját, aki több mint fél évtizeddel ezelőtt már a felsorolt kérdések mindegyikével történő foglalkozás fontosságára felhívta a figyelmet. Lásd: KORINEK László: Kriminológia I-II. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.